

WALTER BENJAMIN Για την έννοια της Ιστορίας

I

Είναι γνωστό πως υπήρξε ένα αυτόματο κατασκευασμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να αντιδρά στην οποιαδήποτε κίνηση ενός σκακιστή με μια απάντηση που του εξασφάλιζε τη νίκη. Ένα ανδρείκελο ντυμένο τούρκος, μ' ένα ναργιλέ στο στόμα, καθόταν μπροστά σε μια σκακιέρα που βρισκόταν πάνω σ' ένα ευρύχωρο τραπέζι. Με ένα σύστημα καθρεφτών δινόταν η ψευδαίσθηση πως θα μπορούσε κάποιος να κοιτάξει από κάθε πλευρά. Στην πραγματικότητα, μέσα καθόταν ένας καμπούρης νάνος, δάσκαλος στο παιχνίδι του σκακιού, που καθοδηγούσε με νήματα το χέρι του ανδρείκελου. Μπορούμε να φανταστούμε ένα φιλοσοφικό αντίστοιχο αυτής της διάταξης. Να κερδίζει πρέπει πάντα το ανδρείκελο που ονομάζεται «ιστορικός υλισμός». Είναι απόλυτα σε θέση να αναμετρηθεί με τον οποιονδήποτε αν προσλάβει στην υπηρεσία του τη θεολογία που σήμερα, ως γνωστόν, είναι μικρή και άσχημη και, μεταξύ άλλων, οφείλει να μην τολμήσει να εμφανιστεί.

II

«Μια από τις πιο αξιοσημείωτες ιδιομορφίες της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης», αποτελεί, γράφει ο Λότσε, «η γενικευμένη έλλειψη φθόνου του εκάστοτε παρόντος απέναντι στο μέλλον του, παρά το μεγάλο μέγεθος της ιδιοτέλειας που παρατηρείται στον καθένα». Αυτός ο στοχασμός συνεπάγεται πως η εικόνα της ευτυχίας που φέρουμε εντός μας είναι εξ ολοκλήρου χρωματισμένη από τον χρόνο με τον οποίο μας έχει πια τάξει μαζί η πορεία της ύπαρξής μας. Ευτυχία ικανή να μας ξυπνήσει φθόνο υπάρχει μόνο στον αέρα που έχουμε αναπνεύσει, με τους ανθρώπους με τους οποίους θα μπορούσαμε να έχουμε μιλήσει, με τις γυναίκες που θα μπορούσαν να μας έχουν δοθεί. Με άλλα λόγια, η παράσταση της ευτυχίας φέρει αναπαλλοτρίωτα την παράσταση της λύτρωσης. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει με την παράσταση της ιστορίας για το παρελθόν. Το παρελθόν εμπεριέχει έναν μυστικό δείκτη που το αναφέρει στη λύτρωση. Άραγε, δε θωπεύει κι εμάς μια πνοή ανέμου που φυσούσε γύρω απ' αυτούς που ήλθαν πριν από μας; Δεν υπάρχει, στις φωνές που αφουγκραζόμαστε, μια ηχώ όσων έχουν πια σιγήσει; Οι γυναίκες που φλερτάρουμε δεν έχουν αδελφές που δεν πρόλαβαν να γνωρίσουν; Αν είναι έτσι, τότε έχει οριστεί μια κρυφή συνάντηση από τις γενεές που ήλθαν πριν από μας με τη δική μας. Αν είναι έτσι, η εποχή μας στη γη ήταν αναμενόμενη. Αν είναι έτσι, σ' εμάς, όπως και σε κάθε γενιά που υπήρξε πριν τη δική μας, δόθηκε μια ασθενής μεσσιανική δύναμη στην οποία το παρελθόν εγείρει αξίωση. Με αυτή την αξίωση δε μπορούμε να τα βγάλουμε πέρα εύκολα. Ο ιστορικός υλιστής το γνωρίζει καλά.

III

Ο χρονικογράφος που αφηγείται τα συμβάντα, δίχως να διακρίνει τα σημαντικά από τα ασήμαντα, υπολογίζει την αλήθεια πως για την ιστορία τίποτα απ' όσα έχουν συμβεί δεν πρέπει να θεωρείται χαμένο. Βέβαια, μόνο η λυτρωμένη ανθρωπότητα θα κληρονομήσει ολόκληρο το παρελθόν της. Που πάει να πει: μόνο σε μια λυτρωμένη ανθρωπότητα το παρελθόν μπορεί να γίνεται αντικείμενο προσοικείωσης σε κάθε μια από τις στιγμές του. Κάθε μια από τις βιωμένες στιγμές γίνεται μια εύφημος μνημία στην ημερήσια διαταγή – μέρα που είναι, ακριβώς, η Ημέρα της Κρίσεως.

IV

Αναζητείστε πρώτα απ' όλα τροφή κι ενδύματα,
και το βασίλειο του Θεού θα σας δοθεί σε υπερεπάρκεια
Χέγκελ, 1807

Η πάλη των τάξεων, που βρίσκεται πάντα μπροστά στα μάτια του ιστορικού που έχει θητεύσει στον Μαρξ, είναι ένας αγώνας για εκείνα τα χυδαία και υλικά πράγματα, χωρίς τα οποία δεν υπάρχουν εξευγενισμένα και πνευματικά. Ωστόσο, αυτά τα τελευταία παρουσιάζονται στην ταξική πάλη με τρόπο διαφορετικό από τη λεία που πηγαίνει στο νικητή. Σ' αυτό τον αγώνα είναι ζωντανά ως πίστη, ως θάρρος, ως ευθυμία, πανουργία, προσήλωση, κι ενεργούν αναδρομικά σε βάθος χρόνου. Κάθε φορά θα θέτουν υπό συζήτηση κάθε νίκη που πέτυχε αυτός που βρίσκεται κάθε φορά στην εξουσία. Όπως ορισμένα άνθη στρέφονται προς τον ήλιο, έτσι κι αυτό που υπήρξε τείνει να στρέφεται, δυνάμει ενός ηλιοτροπισμού μυστηριώδους φύσεως, προς εκείνο τον ήλιο που πάει ν' ανατείλει στον ουρανό της ιστορίας. Αυτή, που απ' όλες τις αλλαγές είναι η πιο αφανής, πρέπει να την αντιλαμβάνεται ο ιστορικός υλιστής.

V

Η αληθινή εικόνα του παρελθόντος είναι φευγαλέα. Το παρελθόν μπορεί να συλληφθεί μόνο ως μια εικόνα που πετιέται αστραπιαία, για να μην εμφανιστεί ποτέ ξανά, ακριβώς τη στιγμή που μπορεί να επαναγνωριστεί. «Η αλήθεια δε θα μας ξεφύγει». Αυτή η φράση του Γκότφρητ Κέλλερ εντοπίζει ακριβώς το σημείο στο οποίο έχει τσακιστεί η εικόνα του ιστορικισμού για την ιστορία από τον ιστορικό υλισμό. Πράγματι, είναι μια εικόνα του παρελθόντος που δε μπορεί να ανακληθεί στη μνήμη αυτή που κινδυνεύει να εξαφανιστεί με κάθε παρόν που δεν αναγνωρίζεται ως εννοημένο εντός της.

VI

Αρθρώνω ιστορικά το παρελθόν δε σημαίνει πως το γνωρίζω «όπως ακριβώς συνέβη». Σημαίνει πως ιδιοποιούμαι μια ανάμνηση έτσι όπως πετιέται αστραπιαία σε μια στιγμή κινδύνου. Για τον ιστορικό υλισμό το σημαντικό είναι να συγκρατήσει μια εικόνα του παρελθόντος με τον τρόπο που αποτυπώνεται εξ απήνης τη στιγμή του κινδύνου, ο οποίος απειλεί τόσο το περιεχόμενο της παράδοσης όσο και τους αποδέκτες της. Και για τα δύο ο κίνδυνος είναι ένας μόνο: να αφεθούν να γίνουν όργανα της κυρίαρχης τάξης. Σε κάθε εποχή πρέπει να προσπαθεί κανείς να αποσπάσει εκ νέου τη μετάδοση του παρελθόντος από τον κομφορμισμό που είναι έτοιμος να την κυριεύσει. Άλλωστε, ο Μεσσίας δεν έρχεται μόνο ως ο Λυτρωτής, αλλά και ως αυτός που νικά τον Αντίχριστο. Το χάρισμα να αναζωπυρώνει στο παρελθόν τη σπίθα της ελπίδας είναι παρόν μόνο σ' εκείνο τον ιστορικό που έχει διαπεραστεί από την ιδέα πως ούτε καν οι νεκροί δε θα είναι ασφαλείς από τον εχθρό, αν νικήσει. Κι αυτός ο εχθρός δεν έχει πάψει να νικά.

VII

Σκεφτείτε το σκοτάδι και το μεγάλο κρύο
σε τούτη την κοιλάδα της κραυγής και του σπαραγμού
Μπρεχτ, Η όπερα της πεντάρας

Ο Φυστέλ ντε Κουλάνζ συμβουλεύει τον ιστορικό που θέλει να ξαναζήσει μια εποχή να βγάλει απ' το μυαλό του όσα γνωρίζει για τη μετέπειτα πορεία της ιστορίας. Δε θα μπορούσε κανείς να περιγράψει με καλύτερο τρόπο την διαδικασία από την οποία ξέκοψε ο ιστορικός υλισμός. Πρόκειται για συναισθηματική ταύτιση. Καταγωγή της είναι η νωθρότητα της καρδιάς, η ακηδία,

η οποία δεν ελπίζει να ιδιοποιηθεί την αυθεντική ιστορική εικόνα, που διαφεύγει αστραπιαία. Για τους μεσαιωνικούς θεολόγους αυτή ήταν το πρωταρχικό θεμέλιο της θλίψης. Ο Φλομπέρ, που την είχε γνωρίσει, έγραψε: «Λίγοι θα μαντέψουν πόσο αναγκαίο ήταν να νιώσω θλίψη για να αναστήσω την Καρχηδόνα». Η φύση αυτής της θλίψης γίνεται σαφέστερη αν ρωτήσουμε με ποιον ακριβώς ταυτίζεται συναισθηματικά ο ιστορικός που ασπάζεται τον ιστορικισμό. Η απάντηση δε μπορεί να μην είναι: με τον νικητή. Όμως, οι εκάστοτε νικητές είναι οι κληρονόμοι όλων όσων υπήρξαν νικητές. Κατά συνέπεια η συναισθηματική ταύτιση με το νικητή ωφελεί πάντα τους εκάστοτε κυρίαρχους. Με αυτά, ειπώθηκαν ήδη αρκετά για τον ιστορικό υλιστή. Όποιος έχει αναδειχθεί νικητής μέχρι σήμερα συμμετέχει στην πομπή του θριάμβου των σημερινών κυρίαρχων που καλπάζει πάνω απ' όσους κείνται σήμερα συντετριμμένοι. Όπως συνηθίζοταν πάντα, τα λάφυρα μεταφέρονται στην θριαμβευτική πομπή. Χαρακτηρίζονται ως πολιτιστική κληρονομιά. Αυτή πρέπει να υπολογίζει ότι ο ιστορικός υλιστής την παρατηρεί εξ αποστάσεως. Πράγματι, όλα αυτά που συλλαμβάνει από την πολιτιστική κληρονομιά με το συνολικό βλέμμα του, του αποκαλύπτουν μια προέλευση την οποία δε μπορεί να αναλογιστεί δίχως φρίκη. Όλα αυτά χρωστούν την ύπαρξή τους όχι μόνο στον κόπο των μεγαλοφυιών που τα δημιούργησαν αλλά και στον ανώνυμο μόχθο των συγχρόνων τους. Δεν υπάρχει ούτε μια μαρτυρία πολιτισμού που να μην είναι ταυτόχρονα και μια μαρτυρία βαρβαρότητας. Κι όπως αυτή η ίδια δεν είναι άμοιρη βαρβαρότητας, το ίδιο άμοιρη δεν είναι και η διαδικασία της μετάδοσης με την οποία πέρασε από τον ένα στον άλλο. Ο ιστορικός υλιστής στέκει λοιπόν απόμακρα απ' αυτή, όσο το δυνατόν. Θεωρεί έργο του να ξυστρίσει την ιστορία ανάτρυχα.

VIII

Η παράδοση των καταπιεσμένων μας διδάσκει πως «η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης» που ζούμε είναι ο κανόνας. Πρέπει να φτάσουμε σε μια αντίστοιχη έννοια ιστορίας. Τότε θα φανεί μπροστά μας, ως το καθήκον μας, το να προκαλέσουμε την πραγματική κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, βελτιώνοντας έτσι τη θέση μας στον αγώνα εναντίον του φασισμού. Τον ευνοεί ότι οι αντίπαλοί του τον αντιμετωπίζουν στο όνομα της προόδου, σαν αυτή να ήταν ιστορική νόρμα. – Η κατάπληξη ότι αυτά που βιώνουμε είναι «ακόμα» δυνατά στον εικοστό αιώνα δεν είναι φιλοσοφική. Δεν αποτελεί αφετηρία κάποιας γνώσης, εκτός αν πρόκειται για τη γνώση πως η παράσταση της ιστορίας από την οποία προέρχεται δεν ευσταθεί.

IX

Το φτερό μου είναι έτοιμο να πετάξει
ευχαρίστως θα επέστρεφα πίσω
γιατί κι αν έμενα για ζώντα χρόνο
θα είχα ελάχιστη ευτυχία
Γκέρχαρτ Σόλεμ, Χαιρετισμός από τον Άγγελο

Υπάρχει ένας πίνακας του Κλεε που ονομάζεται Angelus Novus. Απεικονίζει έναν άγγελο που μοιάζει έτοιμος να απομακρυνθεί από κάτι στο οποίο έχει προσηλωμένο το βλέμμα. Τα μάτια του είναι γουρλωμένα, το στόμα ανοιχτό, τα φτερά ξεδιπλωμένα. Έτσι πρέπει να μοιάζει ο άγγελος της ιστορίας. Έχει το πρόσωπο στραμμένο στο παρελθόν. Εκεί που απέναντί μας φαίνεται μια αλυσίδα συμβάντων, αυτός βλέπει μια μοναδική καταστροφή που σωρεύει ακατάπαυστα ερείπια επί ερειπίων και του τα εκτοξεύει στα πόδια. Ο άγγελος θα ήθελε να κρατηθεί, να αναστήσει τους νεκρούς και να επανενώσει τα συντρίμια. Όμως απ' τον παράδεισο φυσά μια καταιγίδα που έχει παγιδευτεί στα φτερά του και είναι τόσο ισχυρή που ο άγγελος δε μπορεί πια να τα κλείσει. Η καταιγίδα τον σπρώχνει ασυγκράτητα στο μέλλον, στο οποίο έχει στραμμένη την πλάτη, ενώ μπροστά του ο σωρός των ερειπίων μεγαλώνει προς τον ουρανό. Αυτό που εμείς ονομάζουμε

πρόοδο, είναι αυτή η καταιγίδα.

X

Το έργο των ζητημάτων προς διαλογισμό που ανέθετε ο μοναστικός κανόνας στους μοναχούς ήταν η αποξένωσή τους από τα εγκόσμια . Οι στοχασμοί που παραθέτω εδώ πηγάζουν από μια ανάλογη αιτίαση. Τη στιγμή που οι πολιτικοί στους οποίους οι εχθροί του φασισμού είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους έχουν πέσει καταγής και επιβεβαιώνουν την ήττα τους με την προδοσία του ίδιου τους του σκοπού , αυτό το σκεπτικό αποβλέπει στην απελευθέρωση των πολιτικών παιδιών του αιώνα από τα δίχτυα στα οποία τα έχουν τυλίξει εκείνοι. Παρατηρώ αρχικά πως η ξεροκέφαλη πίστη αυτών των πολιτικών στην πρόοδο, η εμπιστοσύνη τους στη «μαζική βάση» τους και, τέλος, η δουλική ένταξή τους σε έναν ανεξέλεγκτο μηχανισμό υπήρξαν τρεις όψεις του ίδιου πράγματος. Προσπαθώ να δώσω μια αίσθηση για το πόσο ακριβιά θα πληρώσει η τρέχουσα σκέψη μια παράσταση της ιστορίας που αποφεύγει κάθε συνεννοχή με την παράσταση στην οποία εξακολουθούν να είναι προσκολλημένοι αυτοί οι πολιτικοί.

XI

Ο κομφορμισμός, ο οποίος εξαρχής ήταν οικείος στη σοσιαλδημοκρατία, δε συνδέεται μόνο με την πολιτική τακτική της, αλλά και με τις οικονομικές της παραστάσεις. Αποτελεί μια από τις αιτίες της κατοπινής της κατάρρευσης. Τίποτα δεν έχει διαφθείρει το γερμανό εργάτη τόσο πολύ, όσο η πεποίθηση ότι αυτός ακολουθεί το ρεύμα. Γι' αυτόν, η τεχνική ανάπτυξη ήταν το ευνοϊκό σπρώξιμο του ρεύματος το οποίο νόμιζε ότι ακολουθεί. Από εκεί δεν έμενε παρά ένα βήμα μέχρι την ψευδαίσθηση πως η εργασία στο εργοστάσιο, η οποία βρίσκεται στο συρμό της τεχνικής προόδου, αναπαριστά ένα πολιτικό επίτευγμα. Η παλιά προτεσταντική ηθική της εργασίας πανηγύριζε την ανύστασή της υπό εκκοσμικευμένο σχήμα στους γερμανούς εργάτες. Το Πρόγραμμα της Γκότα φέρει ήδη ίχνη αυτής της σύγχυσης. Ορίζει την εργασία ως «την πηγή κάθε πλούτου και κάθε πολιτισμού». Προαισθανόμενος τα χειρότερα, ο Μαρξ αντέτεινε το γεγονός ότι ο άνθρωπος που δε διαθέτει καμιά άλλη ιδιοκτησία εκτός από την εργασιακή του δύναμη «δε μπορεί παρά να είναι ο δούλος των άλλων ανθρώπων που έκαναν τους εαυτούς τους ιδιοκτήτες». Παρόλα αυτά η σύγχυση συνέχισε να εξαπλώνεται και, λίγο αργότερα, ο Γιόζεφ Ντήτσγκεν διακήρυξε: «ο Σωτήρας της νεώτερης εποχής ονομάζεται εργασία ... Στη βελτίωση ... της εργασίας ... οφείλεται ο πλούτος που είναι τώρα ικανός να εκπληρώσει αυτό που κανένας Λυτρωτής δε μπόρεσε να κάνει». Αυτή η χυδαία μαρξιστική αντίληψη του τι είναι η εργασία παραβλέπει το ερώτημα του πώς το προϊόν της εργασίας ενεργεί επί των ίδιων των εργατών αφού αυτοί δε μπορούν να το έχουν στη διάθεσή τους: θέλει να παίρνει υπόψη της μόνο τις προόδους στην κυριαρχία επί της φύσης, κι όχι τις οπισθοδρομήσεις της κοινωνίας. Προεικονίζει ήδη τα τεχνοκρατικά γνωρίσματα που απαντώνται αργότερα στο φασισμό. Σε αυτά βρίσκεται και μια έννοια φύσης που αντιτίθεται με δυοίωνο τρόπο σ' εκείνη των σοσιαλιστικών ουτοπιών πριν από την επανάσταση του 1848. Η εργασία, όπως γίνεται πια κατανοητή, καταλήγει στην εκμετάλλευση της φύσης που αντιδιαστέλλεται, με αφελή αυταρέσκεια, προς την εκμετάλλευση του προλεταριάτου. Συγκρινόμενες με αυτή τη θετικιστική αντίληψη, οι φαντασιώσεις που τόσο συνέβαλλαν στη γελοιοποίηση ενός Φουριέ , αποδεικνύονται απροσδόκητα υγιείς. Σύμφωνα με τον Φουριέ, αποτέλεσμα της καλά οργανωμένης κοινωνικής εργασίας θα είναι ότι τέσσερα φεγγάρια θα φτάσουν να φωτίζουν τη γήινη νύχτα, ότι οι πάγοι θα υποχωρήσουν από τους πόλους, ότι το θαλασσινό νερό δε θα είναι πια αλμυρό, κι ότι τα άγρια θηρία θα τεθούν στην υπηρεσία του ανθρώπου. Όλα αυτά εικονίζουν μια εργασία η οποία όχι μόνο δεν εκμεταλλεύεται τη φύση, αλλά είναι αντίθετα ικανή να της εκμαιεύσει τα πλάσματα που κοιμούνται στα σπλάχνα της ως δυνατότητες. Στη διεφθαρμένη έννοια της εργασίας ανήκει, ως συμπλήρωμά της, εκείνη η φύση που, σύμφωνα με την έκφραση του Ντήτσγκεν «βρίσκεται εκεί δωρεάν».

XII

Χρειαζόμαστε την ιστορική γνώση,
τη χρειαζόμαστε όμως αλλιώς, απ' ό,τι τη χρειάζεται ο καλομαθημένος
χασομέρης μέσα στον κήπο της γνώσης.
Νίτσε, Περί των επιβλαβών και των επωφελών επιπτώσεων της ιστορίας στη ζωή

Υποκείμενο της ιστορικής γνώσης είναι η ίδια η καταπιεσμένη τάξη που παλεύει. Στον Μαρξ εμφανίζεται ως η τελευταία τάξη που υποδουλώθηκε, ως η εκδικήτρια τάξη, που ολοκληρώνει το έργο της απελευθέρωσης στο όνομα των γενεών που ηττήθηκαν. Αυτή η συνείδηση, που κυριάρχησε πάλι για λίγο στο Σπάρτακο, προξενούσε πάντα σκάνδαλο στη σοσιαλδημοκρατία, η οποία, μέσα σε τρεις δεκαετίες κατόρθωσε να σβήσει σχεδόν εξ ολοκλήρου το όνομα ενός Μπλανκί, του οποίου ο οξύς ήχος συνέγειρε τον περασμένο αιώνα. Αυτή αρκέστηκε να αναθέσει στην εργατική τάξη τον ρόλο του λυτρωτή των μελλοντικών γενεών. Έτσι απονεύρωσε τις μεγαλύτερες δυνάμεις της. Η τάξη ξέμαθε, σ' αυτό το σχολείο, τόσο το μίσος όσο και τη θέληση αυτοθυσίας. Γιατί και τα δύο τροφοδοτούνται από την εικόνα των σκλαβωμένων προγόνων, όχι από το ιδεώδες των απελευθερωμένων επιγόνων.

XIII

Διότι κάθε μέρα η υπόθεσή μας γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρη
κι ο λαός κάθε μέρα όλο και πιο έξυπνος
Γιόζεφ Ντήτσκεν, Σοσιαλδημοκρατική Φιλοσοφία

Η σοσιαλδημοκρατική θεωρία, κι ακόμα περισσότερο η πράξη, καθοριζόταν από μια έννοια προόδου που δεν είχε συνάφεια με την πραγματικότητα αλλά ενείχε μια δογματική αξίωση. Η πρόοδος, όπως εικονιζόταν στα μυαλά των σοσιαλδημοκρατών ήταν, πρώτον, μια πρόοδος της ίδιας της ανθρωπότητας (κι όχι μόνο των δεξιοτήτων και των γνώσεων της). Δεύτερον, ήταν μια απεριόριστη πρόοδος (σε αντιστοιχία με μια απεριόριστη ικανότητα τελειοποίησης της ανθρωπότητας). Τρίτον, θεωρείτο ως μια μη ανακόπιμη πρόοδος (όπως αυτή που διαγράφει αυθόρμητα μια ευθεία ή σπειροειδή τροχιά). Καθένα από αυτά τα κατηγορήματα είναι αμφισβητήσιμο κι επιδέχεται κριτικής. Ωστόσο, όταν τα πράγματα σοβαρεύουν, η κριτική είναι αναγκασμένη να υπερπηδήσει αυτά τα κατηγορήματα και να κατευθυνθεί στο κοινό τους στοιχείο. Η παράσταση της προόδου του ανθρώπινου γένους στην ιστορία είναι αδιαχώριστη από την παράσταση μιας πορείας της ιστορίας μέσα σ' έναν ομοιογενή και κενό χρόνο. Η κριτική της παράστασης αυτής της πορείας πρέπει να αποτελέσει το θεμέλιο της κριτικής της ίδιας της παράστασης της προόδου.

XIV

Σκοπός η καταγωγή
Καρλ Κράους, Ρήσεις σε στίχους I

Η ιστορία αποτελεί αντικείμενο μιας κατασκευής της οποίας τόπος δεν είναι ο ομοιογενής και κενός χρόνος αλλά ο χρόνος που γεμίζει από τωρινό χρόνο. Έτσι, η αρχαία Ρώμη υπήρξε για το Ροβεσπιέρο ένα παρελθόν γεμάτο τωρινό χρόνο, που ο ίδιος απέσπασε από το ιστορικό συνεχές. Η Γαλλική Επανάσταση αξίωνε να είναι μια Ρώμη που επέστρεψε. Παρέθετε την αρχαία Ρώμη όπως ακριβώς η μόδα παραθέτει ενδυμασίες του παρελθόντος. Η μόδα οσμίζεται το επίκαιρο οπουδήποτε [κι αν] αυτό σαλεύει στην πυκνή βλάστηση των μακρινών καιρών. Είναι ένα άλμα

τίγρης προς το παρελθόν. Μόνο που πραγματοποιείται σε μια αρένα που τελεί υπό τις διαταγές της άρχουσας τάξης. Το ίδιο άλμα, κάτω από τον ελεύθερο ουρανό της ιστορίας, είναι το διαλεκτικό άλμα, και ως τέτοιο ο Μαρξ αντιλαμβάνονταν την επανάσταση.

XV

Η συνείδηση ότι διαρρηγνύουν το ιστορικό συνεχές προσιδιάζει στις επαναστατικές τάξεις τη στιγμή της δράσης τους. Η Μεγάλη Επανάσταση εισήγαγε ένα νέο ημερολόγιο. Η ημέρα θέσπισης ενός ημερολογίου είναι ένα είδος ιστορικής επιτομής σε γρήγορη κίνηση. Και κατά βάθος, είναι αυτή η ίδια μέρα που επιστρέφει με τη μορφή των γιορτινών ημερών, οι οποίες είναι μέρες αναμνημόνευσης. Άρα τα ημερολόγια δε μετρούν το χρόνο όπως τα ρολόγια: είναι μνημεία μιας ιστορικής συνείδησης της οποίας ούτε το παραμικρό ίχνος δεν φαίνεται να υπάρχει πια στην Ευρώπη εδώ κι εκατό χρόνια. Ένα επεισόδιο της Ιουλιανής Επανάστασης τιμούσε ακόμα αυτή τη συνείδηση. Όταν έπεσε το βράδυ της πρώτης μέρας των συγκρούσεων πυροβολήθηκαν τα ρολόγια των καμπαναριών ταυτόχρονα και χωρίς συνεννόηση. Ένας αυτόπτης μάρτυρας, που ίσως χρωστούσε τις μαντικές του ικανότητες στην ομοιοκαταληξία, έγραψε τότε:

Ποιος θα το πίστευε! λένε πως εξοργισμένοι με την ώρα
σαν ένας νέος Ιησούς του Ναυή κάτω από κάθε πύργο
πυροβολούσαν τα ρολόγια για να σταματήσουν τη μέρα.

XVI

Ο ιστορικός υλιστής δε μπορεί να εγκαταλείψει την έννοια ενός παρόντος που δεν αποτελεί μετάβαση, αλλά όπου ο χρόνος βρίσκεται σε ισορροπία και μένει ακίνητος. Γιατί αυτή η έννοια προσδιορίζει εκείνο ακριβώς το παρόν στο οποίο αυτός, καθόσον τον αφορά προσωπικά, γράφει ιστορία. Ο ιστορικισμός παρουσιάζει την «αιώνια» εικόνα του παρελθόντος, ο ιστορικός υλιστής μια εμπειρία με αυτό, που παραμένει μοναδική. Αφήνει στους άλλους να καταπονηθούν με την πόρνη που ονομάζεται «Μια φορά κι έναν καιρό» στο μπουρδέλο του ιστορικισμού. Παραμένει κύριος των δυνάμεών του: επαρκώς άνδρας για να διαρρήξει το συνεχές της ιστορίας.

XVII

Ο ιστορικισμός νομίμως κορυφώνεται στην οικουμενική ιστορία. Η υλιστική ιστοριογραφία διακρίνεται μεθοδολογικά απ' αυτήν ίσως σαφέστερα απ' ότι με οποιαδήποτε άλλη. Η πρώτη δεν έχει κανένα θεωρητικό οπλισμό. Η μέθοδός της είναι η αθροιστική: επιστρατεύει το πλήθος των γεγονότων για να γεμίσει τον ομοιογενή και κενό χρόνο. Αντίθετα, η υλιστική ιστοριογραφία στηρίζεται σε μια κατασκευαστική αρχή. Στη νόηση δεν ανήκει μόνο η κίνηση των σκέψεων αλλά και η ακινητοποίησή τους. Όταν η σκέψη σταματά ξαφνικά σε μια συναστρία κορεσμένη με εντάσεις, προσκρούει πάνω της με αποτέλεσμα [η συναστρία] να αποκρυσταλλώνεται σε μονάδα. Ο ιστορικός υλιστής αντιμετωπίζει ένα ιστορικό αντικείμενο μόνο και μόνο όταν αυτό του παρουσιάζεται ως μονάδα. Σε αυτή τη δομή αναγνωρίζει το σημάδι μιας μεσσιανικής ακινητοποίησης του ιστορικού γίνεσθαι, ή, με άλλα λόγια, μιας επαναστατικής ευκαιρίας στον αγώνα υπέρ του καταπιεσμένου παρελθόντος. Την εκμεταλλεύεται για να αποσπάσει μια συγκεκριμένη εποχή από την ομοιογενή πορεία της ιστορίας: αποσπά μια συγκεκριμένη ζωή από την εποχή, ένα συγκεκριμένο έργο από το συνολικό έργο ζωής. Το αποτέλεσμα της μεθόδου του είναι ότι εντός του έργου διατηρείται και αίρεται το συνολικό έργο ζωής, εντός του συνολικού έργου ζωής η εποχή και εντός της εποχής η συνολική πορεία της ιστορίας. Ο θρηπτικός καρπός αυτού που έχει εννοηθεί ιστορικά, περιέχει τον χρόνο, ως ένα σπόρο πολύτιμο αλλά άγευστο,

στο εσωτερικό του.

XVIIa

Στην παράσταση της αταξικής κοινωνίας ο Μαρξ εκκοσμίκευσε την παράσταση του μεσσιανικού χρόνου. Και καλά έκανε. Τα δεινά άρχισαν όταν η σοσιαλδημοκρατία μετέτρεψε σε «ιδεώδες» αυτή την παράσταση. Στη νεοκαντιανή θεωρία το ιδεώδες οριζόταν ως «καθήκον που εκτείνεται επ' άπειρον». Αυτή η θεωρία ήταν η σχολαστική του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος – από τον Schmidt και τον Stadler μέχρι τον Natorp και τον Vorländer. Από τη στιγμή που η αταξική κοινωνία ορίστηκε ως ένα καθήκον που εκτείνεται επ' άπειρον, ο ομοιογενής και κενός χρόνος μεταμορφώθηκε, ούτως ειπείν, σε έναν προθάλαμο στον οποίο μπορούσε να περιμένει κανείς, περισσότερο ή λιγότερο φρόνιμα, την είσοδο της επαναστατικής κατάστασης. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει ούτε μια στιγμή που να μην εμπεριέχει την δική της επαναστατική ευκαιρία – αυτή ζητά απλώς να εννοηθεί ως μια συγκεκριμένη ευκαιρία, δηλαδή ως ευκαιρία μιας εντελώς νέας λύσης, καθορισμένη από ένα εντελώς νέο καθήκον. Για τον επαναστάτη στοχαστή η συγκεκριμένη επαναστατική ευκαιρία επαληθεύεται από τη συγκεκριμένη πολιτική κατάσταση. Όμως γι' αυτόν δεν επαληθεύεται λιγότερο από την εξουσία των κλειδιών την οποία η στιγμή κατέχει επί ενός καλά προσδιορισμένου δωματίου του παρελθόντος, το οποίο μέχρι τότε παρέμενε κλειστό. Η είσοδος σε αυτό το δωμάτιο συμπίπτει πλήρως με την πολιτική πράξη. Κι είναι αυτός ο λόγος για τον οποίο, όσο καταστροφική κι αν είναι [η πολιτική πράξη], μπορεί να αναγνωρισθεί ως μια μεσσιανική πράξη.

XVIII

«Τα άθλια πενήντα χιλιάδες χρόνια του Homo sapiens», λέει ένας σύγχρονος βιολόγος , «παρασταίνουν, σε σχέση με την ιστορία της οργανικής ζωής στη Γη, κάτι σαν δύο δευτερόλεπτα στο τέλος μιας ημέρας εικοσιτεσσάρων ωρών. Η ιστορία της εκπολιτισμένης ανθρωπότητας τοποθετημένη σ' αυτή την κλίμακα, θα καταλάμβανε, δηλαδή, το ένα πέμπτο του τελευταίου δευτερολέπτου της τελευταίας ώρας». Ο τωρινός χρόνος, ο οποίος, ως πρότυπο του μεσσιανικού χρόνου, συγκεφαλαιώνει σε μια πελώρια επιτομή την ιστορία ολόκληρης της ανθρωπότητας, συμπίπτει ακριβώς με την εικόνα που σχηματίζει η ιστορία της ανθρωπότητας μέσα στο σύμπαν.

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ

A

Ο ιστορικισμός αρκείται στον καθορισμό μιας αιτιακής σύνδεσης μεταξύ διαφόρων στιγμών της ιστορίας. Αλλά καμιά κατάσταση πραγμάτων δεν είναι ιστορική μόνο και μόνο επειδή είναι αιτία. Γίνεται ιστορική εκ των υστέρων, μέσω συμβάντων που μπορεί να απέχουν χιλιάδες χρόνια απ' αυτήν. Ο ιστορικός που ξεκινά από εδώ παύει να αφήνει να κυλάνε ανάμεσα στα δάχτυλά του τα συμβάντα σαν [κόμποι] σε κομποσκοίνι. Αρπάζει τη συναστρία μέσα στην οποία συναντήθηκε η εποχή του με μια εντελώς συγκεκριμένη προγενέστερη εποχή. Έτσι, θεμελιώνει μια έννοια παρόντος ως εκείνου του τωρινού χρόνου στον οποίο υπάρχουν διάσπαρτα και ενταγμένα θραύσματα μεσσιανικού χρόνου.

B

Ο χρόνος, τον οποίο ρωτούσαν οι μάντεις, για να καταλάβουν τι εγκυμονεί στα σπλάχνα του, δεν γινόταν βέβαια αντικείμενο της εμπειρίας τους ούτε ως ομοιογενής ούτε ως κενός. Όποιος

κρατάει αυτό κατά νου ίσως καταφέρει ν' αποκτήσει μια ιδέα για το πώς έχουμε εμπειρία του παρελθόντος χρόνου κατά την αναμνημόνευση: ακριβώς έτσι. Είναι γνωστό ότι στους Εβραίους απαγορευόταν να διερευνούν το μέλλον. Ο Νόμος και η προσευχή, όμως, τους μυούσαν στην αναμνημόνευση. Έτσι, το μέλλον τους απελευθέρωνε απ' τα μάγια, αυτό το μέλλον που υποδουλώνει όσους ζητούν από τους μάντεις απαντήσεις. Όμως αυτό δε μετέτρεψε το μέλλον σε ομοιογενές και κενό χρόνο για τους Εβραίους. Γιατί μέσα του το κάθε δευτερόλεπτο ήταν η στενή πύλη από την οποία μπορούσε να διέλθει ο Μεσσίας.